

AHISKALI ŞAİR USTA MÜRTEZ

Prof. Dr. Asif HACILI

Ahıska Türklerinin son devir şairlerinden biri olan ve Usta Mürtez veya Molla Mürtez* adıyla anılan Hacıgillerden Mürtez Turanşahoğlu, 1890 yılında Ahıska'nın Adigön ilçesine bağlı Arzne köyünde dünyaya gelmiştir. Heyatının 54 yılını vatanında geçiren Mürtez Usta, 1944 yılı sürgün faciasında alesiyle Özbekistan'a gitmiş, orada Bulungur bölgesinde yerleşmiştir. Muhtelif işlerde çalışmış, duvarcılık ve marangozluk yapmıştır. Bu sebeple ismi 'Usta' unvanıyla anılmıştır.

Stalin'nin ölümünden sonra, 1950'li yıllarda hemşehrileriyle birlikte Özbekistan'dan Azerbaycan'a göç ederek **Saatlı** ilçesinin **Fetelikend** köyüne yerleşmiştir. Ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır. Azerbaycan'da yaşadığı zaman da ustalık etmiş, söylenenlere göre, temelden başlayıp çatıdan çıkmak suretiyle 60'tan çok ev yapmıştır.

O, İslâm dinini, ilahiyatı da iyi biliyordu. Dinî vecibelerini noksansız yapmaya gayret ederek yaşamıştır. Bu vasfıyla birçok insana dualarıyla şifa vermiş, sürgün cefasından gönü kırılmış insanlar onun nasihatleriyle sıkıntıdan kurtularak teskin olmuştur. Bundan dolayı ona **Mürteze** veya **Molla Mürtez** de derlermiş. Halk arasında 'nüfuzu keskin/duası kabul olan' bir kişi olarak itibar sahibi bir aksakallı olan **Mürtez Dede**, birçoklarının müşküllerini halledermiş.

Tecrübeli bir bilge, âlim ve söz serrafları olan Usta Mürtez, hemşehrilerine elden geleni esirgemezmiş. Çok insana manevî destek olmuş. Şairliği, tecrübesi, din bilgileri ve el sanatındaki mahir ustalığı ile ün kazanmıştır. Bu vasıflarıyla aynı zamanda Türk folklorunun da mahir bilicisi olmuştur.

Mürtez usta, tatlı sohbetleri, hazırcevap kişiliği ve zarafetiyle de saygıdeğer bir kişiydi. Bilgi ve imanına göre halk arasında Molla Mürtez; görmüş geçirmiş tecrübeli bir kişi olarak Mürtez Dede, mahir ustalığına göre de Usta Mürtez diye anılıyordu.

Manzumelerinde ise kendini Usta Mürtez olarak takdim ederdi..

Usta Mürtez, ömrünün sonlarına kadar şiirle meşgul olmuştur. Şairlik hasleti, onun yaradılıştan getirdiği kabiliyetiyle ilgiliydi. Şiirlerinin birçoğunu ön hazırlık olmadan irticalle söylemiş. Ahıska Türklerinin tanınmış aydınlarından Mirza Misliyev diyor ki, Usta Mürtez, 'şiirlerini nasıl hatırlayıp söylüyorsun?' sorusuna şöyle cevap verirdi: "*Yaradan Allah'dur, bize qaliyer onnari yazmax, oxumax, elin söz müllküne he-diya etmax. Allah ki, ilham veriyer, sözler de axıb geliyer, yaz, saxla...*"

Kalbi Tanrı aşkı ve vatan hasretiyle çarpınan ağsakal şairimiz, 1992 yılında Azerbaycan'da yaşadığı köyde vefat etmiştir.

Usta Mürtez'in şiiri, onun doğmuş olduğu yurdunun tarihinden ve halkının talihinden besleniyor. Şairin doğup büyüdüğü, nisbeten küçük bir köy olan **Arzne**, Türk ruhunun ve ahlâkının derin kök saldı, saz ve söz sanatının yaygın olduğu, eski Türk rivayetlerinin, inançlarının korunduğu kadim yurtlarımızdandır. Molla Mürtez, zengin menevî ve coğrafi muhitte yetişmiş; fitrî istidadı ile söz sanatına ve dinî bilgiye sahip üstad şair ve tecrübeli bir aksakal olarak tarihe geçmiştir.

Şairin yaratıcılığı, Türk klasik şiiri ve halk şiiri geleneklerinin birliği ile seçilir. Eserlerinin büyük bir kısmında dinî motifler, Kur'an-ı Kerim ve diğer semavî kitaplardan gelen hikmet, felsefi arzular, hayatın manası, talih, kader kısmet, ölüm, edep, marifet, helallik, hikmet gibi anlayışlar mühim yer tutar. Mütefekkir şair edindiği tecrübelerle dünyayı kavriyor, Hak'tan gelen kismete inanıyor, talihin hükmünü metanetle kabul ediyor:

Hak'tan geldi emir bize,
Söylen, anam ağlamasın,
Amanatım budur size,
Söylen, anam ağlamasın.

* Murtaza isminin Ahıska ağzında söylenişi Mürtez'dir.

Ağlayıb yaxmasın beni,
Davaçiyim mehşer günü,
Eger sorarsa oğluni,
Söylen, anam ağlamasın.

Qarışmasın Haqq işine,
Ağular qatmasın aşına,
Ağlarsa kendi başına,
Söylen, anam ağlamasın.

İman ehli olan şair otuz üç bendlik "Söyliyəm" şiirində dünyanın yaradılışı, hayatın manası, hak və adalet, günah və ceza, kıyamət günü hakkında söylüyor və insanları tövbeye, yüce dəyərlərə çağırıyor. Çağdaşlarının bəzən hak yolundan sapmasından şikâyet ediyor:

Tövbə qılın, qardaşlar, günahdan çıxın,
Hep gücüz çatduxca, salavat oxun,
Ecelin çıxması gelmişdür yaxın,
Bir gözi kor bed sifətdən söyliyəm.

Cahiller aqillere hörmət bilmedi,
Terk oldi namaz, kimse qılmadi,
Eski oxumişlerden kimse qalmadi,
Yesir qalan salavatdan söyliyəm.

Sonsuz ızdıraplar, çəkdiği acılar, çikılmaz tuzaklar, halkın sürgün acıları, Usta Mürtez'i bəzən bedbinləşdirmiş, yalnızlık və çaresizlik düşüncesinə sevk etmişdir:

Ağlamaxdan getdi çeşmim qarasi,
Heç sağalmaz bele oxlar yarasi,
Bin tebib cem olsa, yoxdur çarasi,
Olmaz derde, qem-hicrana düşersin.

Şairin yaradıcılığında soydaşlarının yaşadığı millî faciə, sürgün faciəsi əsas konulardan biridir. "Yetişdi (15 Kasım 1944 sürgünü)", "Gönül (sürgün günlerinden hatıra)", "Ağlarım", "Ağlasın", "Hani?", "Dayan gönül", "Destan-i Balabek", "Benim" gibi şiirlerinde yurtsuzluk, haksızlık, kimse-sizlik, gurbetlerde başa gələn acılardan yürek ağrısıyla söz açıyır. Bunun gibi şiirlerde 1944 sürgünü hem tarihî hadiselerin kronolojisi bakımından, hem de bu faciənin insanlara vurduğu fizikî darbe ve manevî ızdıraplar bakımından təsvir olunuyor:

Tarixin bin üç yüz altmış üçündə
Mezlum dünya bir şivana yetişdi,
Sürgün oldux bir gecenin içində,
Fiğan düşdi, el-amana yetişdi.

El-amana düşdi gəlinlər, qızlar,
Ağlaşur camaat, cümlesi sızlar,
Elvede etdux o vaxit bizlər,
O sedamız her cihana yetişdi.

Ahır çağında sürgünün bütün ağrı və acılarını yaşamış Usta Mürtez, millî felâketin halkın talihi-ne, medeniyetine, varlığına, şahsî hayatına vurduğu darbeleri yürek yangısıyla yaşıyor və haksızlıktan şikâyet ediyor:

Usta Mürtez, düşdük veran çöllere,
Destan oldux dildən dillere,
Bülbül kimi tolanurux güllere,
Bir quri şaxına qonar ağlarım.

Sürgün her bir aileye, insana felâket getirmiş, akrabalar, dostlar ayrılmış, teller kırılmışdır:

Unudulmaz aci vardur canımda,
Görüb söyledüğüm erenler hani?
Qohum-qardaş, kimse yoxdur yanımda,
Sağımda-solumda duranlar hani?

Lâkin azap və ızdırap dolu günler, şairin ruhu-nu sarsamıyor. Halkının bahtına yazılmış acılar, soydaşlarının başına gələn zulüm və haksızlıklar şairi bedbinləşdirmiyor, insanlığa və kurtuluşa olan inamını söndürmüyor. Usta Mürtez insanlığı hakka çağırıyor; onlara saadet arzu ediyor, kadir Mevlâ'dan "kış" qarşılayacak "bahar" diliyor:

Qadir Mevlâm, budur senden dilegim,
İsterim yaz olsun qışı dünyanın,
Üç ay yazdur, üç ay qış, üç ay güz,
Ezeli bahardur başı dünyanın.

Usta Mürtez, talihin keşmekeşine bakmayarak heyatı boyunca insanî hislere, merhemet ve acımak gibi anlayışlara sadık kalıyor ve okuyucularını da buna çağırıyor. Şairin nasihat veren birçok şiirinde edep, marifet, acıma gibi manevî-ahlâkî değerler terennüm olunur; zulüm, hıyanet, kötülük, nefis inkâr edilir:

Zati-gönül, benden sene nesihet,
Deme dövletim var, malım yaxşidür.
Asılsız adamla qılma ünsiyet
Zanma bu dünyada zalım yaxşidür.

Meclise varanda uzunçı (geveze) olma,
İncidib qomşuni, kimseye sögme,
Gücüm vardur deyib yetimi dögme,
Ögünüb deme ki qolum yaxşidür.

Usta Mürtez Haqdan işder derdini,
Her adam görecax ölüm dadını.
Bir kişi ki, yaman qılar adını,
Yaman addan ona ölüm yaxşidür.

Dinî-felsefî, tarihî, manevî şiirlerin müellifi olan şair, halk arasında ince zerafetleri, nükteli sözleri ve mizahî şiirleriyle de meşhurdur.

Usta Mürtez, ince mizahlı ve dikenli şiirlerinde, hayatta rastladığı muhtelif olayları, karakterleri ve hadiseleri, ironik bazen satirik bir tarzda işler. Onun bazı şiirlerinde çevrede görüp işittiği gülünç hadiseler, ince nükte ve saf gülüşle tasvir olunur.

Mürtez'in şiir yazdığı böyle gülünç hallerden birini 1980'li yılların sonunda Saatlı'da Fetelikendde (O zamanlar M. F. Axundov adına kolxoz) orta mektep muallimi olarak çalışan Memmed Dursunov bize şöyle anlatmıştı:

"Bir defa maşınla/kamyonla ot getirende motora ateş alıştı, ot yanmaya başladı; bizimse haberimiz yok! Arkadan "Jiquli" (Sovet dönemi arabası) geliyor; yetişemiyorlar ki ot yanıyor diye haber versinler. O geliyor, biz yol vermiyoruz. Öyle düşünüyoruz ki bu milisdir (Sovet dönemi polisi), bize ceza verecek! Neyse Jiquli bir şekilde ilerledi ve durdu. Bize işaret etti ki, ot yanıyor! Çıktık ki kamyonun üstünü dumanlar kaplamış, yanıyor! Şoför de Ahıska-Zedibanlı Köşeli adında bir oğlandır. Uğraşp otun ateşini

söndürdük. Fakat kamyon alevler içinde Gümüş kanala geldik. Su tutup söndürdük. Bu haber Mürtez Dede'ye ulaşıyor. Aldı, görelim Mürtez Dede nasıl vafsetti bunu:

Zediban qariyeli (köylü) Temel'in oğli,
Besmelesiz döşekden çıkan Köşeli,
Onunçun gelmiyer işlerin toğri,
Sol ayağın şalvara taxan Köşeli.

Nasıl edax kötilerin methini,
Bilürüm aslını, Tanrı zatını,
Sen ki yaxdın Mehemmed'in otuni,
Qomşi ocağını yıxan Köşeli.

O ki benziyersin ağaçların zortuna,
Canım qurban olsun yigitlerin qartına,
Yüz manat xarçlatdın maşın bortuna,
Paraya da pañço taxan Köşeli.

Siz kimi cehiller maşın qedrin bilmez,
Dövran sürüb esla sefa da qılmaz,
Zehmet çeker, zehmet haqqın alamaz,
Hökmet maşının yaxan Köşeli.

Usta Mürtez sözlerini qanduran,
Tapulmadi maşınayi söndüren,
Od saluban maşınayi yanduran
İdaradan da yüzi ağ çıkan Köşeli.

Usta Mürtez mizah şiirlerinde ictimai, bazen siyasi meselelere de dokunurdu. Bu şiirlerden biri "Mürtez'in Mövlüd'e Erizesi" adını taşımaktadır. Bu şiir Ahıska Türklerinin önder tarihî şahsiyeti, Ahıskalıların Özbekistan'dan Azerbaycan'a gelişinde öncülük edenlerden biri, Saatlı ilçesinde meşhur "Adigön" kolxozunun kurucusu ve başkanı, Sosyalist Emek Kahramanı Mevlüt Bayraktarov için yazılmıştır. Şiir gerçek hadiseyle bağlıdır: Köyde tahıl ambarı yapılması için taş lâzım olur, ancak mesele bir türlü hallolmuyor. Sonunda Usta Mürtez şiirle yazdığı mizahî dilekçeyle Mevlüt Bayraktarov'a müracaat ediyor:

Bir rica qıldım sene,
Qoyma beni yana yana,
Bir az taş lazım oldi,
Sen bülürsün, Mövlüd tayi.

